

ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНОЮ ЛЕКСИКОЮ В ПРОЦЕСІ АНАЛІЗУ КАЗОК НА УРОКАХ ЧИТАННЯ

В статті показано, як в процесі аналізу казок на уроках читання слід збагачувати мовлення молодших школярів емоційно забарвленою лексикою, яка допомагає дітям формулювати емоційно-оцінні судження, висловлювати своє ставлення до прочитаного.

Ключові слова: емоційно забарвлена лексика, збагачення й увиразнення мовлення, емоційно-оцінні судження.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Досвід емоційно-ціннісного ставлення до знань формується тоді, коли в процесі навчання мають місце емоційні переживання учнів. Учитель повинен пам'ятати, що від емоційного стану дитини значною мірою залежить сприймання виучуваного матеріалу і успішність в цілому, він повинен вміти зацікавити змістом навчального матеріалу, викликати справжні пізнавальні позитивні емоції.

Формулювання цілей статті... Мета статті – показати можливості збагачення мовлення молодших школярів емоційно забарвленою лексикою в процесі аналізу казок на уроках читання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу... Формуванню емоційно-почуттєвої сфери учнів за допомогою слова присвятили свої статті Т.Шевчук, Г.Ткаченко [5, 6].

Передачу лексемами емоцій та почуттів мовця, його ставлення до сказаного забезпечують емоційна та експресивна функції слова.

„Давно відомо, що за певних умов словесний вплив на людину може викликати в неї таку сильну реакцію, що слід її залишитися надовго, а деколи і на все життя”, – писав М.І.Жинкін, надаючи великого значення виховній силі емоційних слів [3, 315].

Практика показує, що діти не володіють достатнім запасом слів, які дають змогу висловити свої почуття, враження від прочитаного, побаченого, оцінити явища дійсності, вчинки людей чи персонажів художніх творів. Саме тому учитель має формувати мовленнєву спостережливість учнів, здатність розуміти роль кожного слова у структурі і змісті речення, вміння називати предмети і явища, почуття і стан людини словами, які виражають позитивну чи негативну оцінку, висловлювати своє ставлення до почутого, прочитаного, формувати здатність розмовляти на морально-етичні теми.

Дослідженню ролі експресивної лексики в художніх творах присвятила ряд цікавих статей Н.Бойко [1]. На особливу увагу заслуговує її стаття, в якій автор розмірковує над пошуками нових, відмінних від звичайних, методів і способів тлумачення експресивів з урахуванням їх семантичної структури – наявності денотативного та конотативного компонентів [2].

На вироблення методики увиразнення мовлення учнів середніх класів та майбутніх учителів спрямовані дисертаційні дослідження та публікації Г.Ткачук, В.Новосолової. Однак ця проблема ще недостатньо досліджена щодо збагачення мовлення емоційно-експресивною лексикою дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, розвитку умінь формулювати емоційно-оцінні судження, формування емоційно-почуттєвої сфери учнів. У статті „Слово про слово” В.Сухомлинський дає слушну пораду педагогам: „Шукайте у невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник у дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу” [4, 167].

Особливо емоційно сприймають молодші школярі казку. Вони щиро переживають за долю персонажів, співчувають тим, хто незаслужено постраждав, обурюються поведінкою дійових осіб. Народні і літературні казки – це той ґрунт, на якому проростають зерна високої моральності і духовності, формується милосердя, добротність, коректність у стосунках із людьми, любов до рідної землі, материнської мови, працелюбність, ввічливість.

Саме аналіз казок спонукає дітей до формулювання емоційно-оцінних суджень, у яких виявляється їхнє осудливе ставлення до нероб, злих, підступних, нечесних, брехливих, пихатих людей і прихильне до працьовитих, добрих, щирих, сміливих, чесних, причому вони самі визначають характерні ознаки персонажів – позитивні чи негативні.

Аналізуючи казки, вміщені у читанках, учні вперше розмірковуюватимуть, що означає бути щедрим, добрим, милосердним, заздрісним, підступним тощо.

Висловити оцінні судження школярам допомагають вдало сформульовані учителем запитання, які спонукають до розмірковування. Проаналізувавши зміст казки, учитель обов'язково має запитати учнів, які слова вони використали, коли розповідали про дії і вчинки персонажів, пропонує запам'ятати їх і записати до власних словничків емоційних слів, щоб потім поспілкуватись ними.

Після опрацювання розділів читанок, у яких представлено українські народні казки та казки народів світу учитель повинен запропонувати учням такі запитання: У яких казках утверджується *дружба і злагода*? Хто з персонажів казок сподобався *розумом, дотепністю, винахідливістю*? У яких казках висміюється *дурість, скупість, невдячність*? Чому у казках різних часів і народів утверджується *добро, розум, мир і краса* людей?

Цікавим видом роботи на уроці може бути добір емоційно забарвлених прикметників, що характеризують дійових осіб казок: лисичка – *хитра, улеслива, брехлива*; вовк – *хижий, злий, нерозумний*; зайчик – *маленький, боязкий, добрий, несміливий*; ведмідь – *незграбний, вайлуватий, повільний*; дідова дочка – *працьовита, добра, чесна, чемна, розумна, щедра, безкорислива*; бабина дочка – *лінива, заздрісна, підступна, зла, скупа, брехлива*; колобок – *самовпевнений, веселий, безтурботний, довірливий*; віл – *повільний, розважливий, розсудливий*; пан – *жорстокий, підступний, невдячний, скупий*; наймит – *працьовитий, чесний, правдивий, чемний, довірливий, співчутливий*.

Учні добирають прислів'я і приказки з емоційно забарвленою лексикою, що відповідають опрацьованим темам: *Розуму за гроші не купиш. З нечесної справи добра не буде. Що сам зіпсував, того не виправиш. Матимеш щирого друга, то матимеш ще одну голову. Справжнього друга за гроші не купиш. І сила перед розумом никне. Де сила не візьме, там розум допоможе. Хто брехати не стидається, тому й красти не сором. Біда друзів випробовує. Приятеля легше знайти, ніж зберегти. Краще самому кривду терпіти, аніж комусь заподіяти. Доки людина сама не осоромиться, ніхто її не зганьбить. Дарунки люди забувають, доброту – ніколи.*

Сприймання казок як реальної дійсності, як правди є віковою особливістю шестивосьмирічних школярів. На цій основі ґрунтується їхнє співпереживання, що є неодмінною умовою впливу художнього твору на учня. Тому достатньо звернути увагу дітей на ідейний задум казки: що в ній схвалюється, а що засуджується, кому хочеться допомогти, а кому ні, які з персонажів позитивні, а які негативні, які риси характеру їм властиві.

У процесі опрацювання казок, особливо під час проведення узагальнюючих бесід, доцільно використовувати прислів'я, які влучно передають багатовікові спостереження народу за поведінкою людей і навколишньою природою, виражаючи їх у вигляді мудрого узагальненого повчання. Насичені емоційно забарвленою лексикою і дуже часто побудовані на антитезі, прислів'я поживляють виклад, роблять мовлення образним. Наводимо приклади тематичних груп прислів'їв, дібраних студентами 3 курсу.

Правда-брехня: *Бреше, аж вуха в'януть. Брехати – не ціпом махати. Брехня патока, правда – перець. Брехун мусить добру пам'ять мати. Чисто бреше – і віяти не треба. Дурний собака і на хазяїна бреше. Краще мовчати, ніж брехати. Брехня з дна моря випливе. Все минеться, одна правда зостанеться. Правда кривду переважить. Брехнею весь світ пройде, та назад не вернешся. Вдача собача: не брехне, то й не дихне.*

Розумний-дурний: *Розумний научить, а дурний намучить. Краще з розумним загубити, ніж з дурним знайти. Мудрий думає, що говорить, а дурний говорить, що думає. Мудрий не все каже, що знає, а дурний не все знає, що каже. Розуму за гроші не купиш. Поки розумний думає, то дурень уже робить. Перед розумом і сила поступається. Порожня бочка гучить, а повна мовчить. Дурний язик голові не приятель. Нема гіршого ворога, як дурний розум. За дурною головою нема ногам спокою. Розумна голова, та дурню попалась. З дурнем каші не звариш. Високий, як тополя, а дурний, як квасоля. Борода виросла, а розуму не принесла. Шовкова борідка, та розуму рідко. Дурний лише у казці щасливий.*

Праця-лінь: *Праця чоловіка годує, а лень марнує. Лінивому все ніколи. Від лежання ситим не будеш. Лінивий тільки й знає, що з миски та в рот. Все трудом ставиться, все трудом славиться.*

Сміливий-боязливий: *Боязливому по вуха, сміливому по коліна. Лякана ворона і куца боїться. То не козак, що боїться собак.*

Доброта: *Щире слово, добре діло душу зігріло. Добре слово податком не обкладають. Добра людина доброту і вчить. Добро дорожче від золота. Де нема добрих, там і добра нема.*

Дружба: Друзів біда випробовує. Приятеля легше знайти, ніж зберегти. Дружби дружбою шукають. Дружній череді і вовк не страшний. Берись дружно не буде сутужно. Шукай друга не багатого, а доброго.

Безкорисливість, щирість: Добрий чоловік людям добро чинить і нікому не хвалиться. Той мені брат, хто моему добру рад.

Облесливість, підступність: Від солодких слів буває гірко. Добре говорити, а зле творить.

Висновки... Таким чином, у процесі аналізу казок точно і образно передавати почуття і стан персонажів творів, аналізувати їхні вчинки, співпереживати, висловлювати свою думку з приводу прочитаного учням допомагає уміло використана емоційно забарвлена лексика типу *сердечний, відвертий, доброзичливий, людяний, щиросердний, чемний, порядний, байдужий, черствий, пихатий, бездушний, підступний, жадібний, довірливий, мудрий, скромний, справедливий, невдячний, жалісний, душевний, терплячий, огидний, хижий, зневажливо, захоплено, ганьба, боязкий, безжалісний, надійний, корисний, рішучий, вдячний, нероба, ледар, сум, страх, честь, щастя, кривда, спокій, ніжність, насолода, піклування* тощо, а морально-етичні бесіди за текстами збагачують соціальний досвід дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко Н. Експресивна лексика в поезії В.Стуса // Рідна школа. – 2000. – № 8. – С.585-586.
2. Бойко Н. Експресивна лексика та її лексикографічна інтерпретація // Диво слово. – 2000. – № 7.
3. Психологія: Підручник для педагогічних вузів / За ред. Г.С.Костюка. – К.: Рад. школа, 1968. – 568 с.
4. Сухомлинський В.О. Павлівська школа // Вибр. твори: В 5-ти т. – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1997. – 670 с.
5. Ткаченко Г.К. В.О.Сухомлинський про виховання любові до рідного слова // Українська мова і література в школі. – 1999. – № 4. – С.17-19.
6. Шевчук Т. Виховання емоційної культури молодших школярів // Початкова школа. – 1999. – № 3. – С.5-6.

Анотація

Г.А.Ткачук

Обогащение речи младших школьников эмоционально окрашенной лексикой в процессе анализа сказок на уроках чтения

В статье показано, как в процессе анализа сказок на уроках чтения обогащается речь младших школьников эмоциональной лексикой, что дает им возможность выразить позитивную или негативную оценку, а также отношение к прочитанному.

Ключевые слова: эмоционально окрашенная лексика, обогащение и выразительность речи, эмоционально-оценочные суждения.

Summary

Н.О.Ткачук

The enrichment of primary schoolchildren's speech with emotionally coloured lexis in the process of fairy-tales analysis during the lessons of reading

The article is devoted to the problem of enrichment of the primary schoolchildren's speech with emotionally coloured lexis in the process of fairy-tales analysis during the lessons of reading. Such kind of lexis helps them to formulate their emotional judgment of evaluation, to express their attitude to the read material.

Key words: emotionally coloured lexis, enrichment and expressiveness of speech, emotionally-estimating statements.

Дата надходження статті до редакції

„2” лютого 2007р.

УДК 39/477:37.036

В.І.ФОЛЬВАРКОВА-ПЛАХТІЙ,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ ДО РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ СЛОВА І ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

В статті досліджуються теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти до розвитку моральної свідомості учнів засобами слова і дитячої літератури.

Ключові слова: рівні морального розвитку, моральна поведінка, моральна свідомість, моральне виховання, гуманістичні цінності, моральна норма, словесне виховання.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Розвиток дітей та молоді в нашій державі відбувається у складних соціокультурних умовах і на процес виховання значно впливають всі економічні та політичні суперечності, неврівноваженість соціальних процесів, криміногенність суспільства. Тому головним завданням освіти ХХІ століття є відродження людського в людині,